

Brommeproblemet 2.0

– kommentar til Riedes artikel 'Brommeproblemet'

Jeg mener, at der er god grund til at betragte Brommekulturen og Federmesser-kulturen som evolutionært forbundne men geografisk, tidsmæssigt, typologisk og teknologisk adskilte kulturer.

I sidste nummer af 'Arkæologisk Forum' (nr. 29/2013) behandlede Felix Riede den senpalæolitiske Brommekulturs oprindelse og dens forhold til Federmesser-kulturen (Riede 2013). Han argumenterer for, at Brommekulturens karakteristiske, store skafttunge-spids er ikke kan bruges som "*definerende del af Brommekulturen*" (ibid: 11), da de også findes indenfor andre kulturgrupper, og at Brommekulturen på den baggrund fremstår som "*et kulturhistorisk fænomen, der faktisk er ganske svær at definere ved andet end fravær af specifikke typer eller teknologiske elementer*" (ibid).

I stedet forsøger Riede at tegne et mere dynamisk billede af senpalæolitikum, hvor de eksisterende kultur-taksonomier bliver betegnet som hæmmende for forståelsen af den kulturelle udvikling under afviklingen af istiden. Det er der selvsagt noget forfriskende over. Senpalæolitiske kulturgrupper er et tveægget sværd: I bedste fald er de den korteste vej mellem forskere i forskellige lande. I værste fald Kossinnas Kulturkreislære på nye flasker, der begrænser mulighederne for at komme videre i jagten på løsningen af forhistoriens gåde. Mennesker har ikke levet i kronologiske kasser. Variabiliteten inden for hver af de adskilte kronologiske grupper er enorm, når det gælder teknologi, typologi og bosættelsesmønster. Ofte er variabiliteten større indenfor, end mellem, de forskellige kulturer, og hvordan skal det lige forklares (Pedersen 2009)? Men alt det taget i betragtning, mener jeg alligevel, at der mangler nogle brikker i puslespillet, før man endeligt kan aflive Brommekulturen.

Forskellige former for bias?

Kulturhistorien fra 12.500-9.500 f.Kr. i Sydskandinavien består af nogle få kendte lokaliteter fra Hamburgkulturen i sen Bølling, måske tidlig Allerød;

enkelte erkendte pladser fra Federmesser-kulturen i Allerød; en masse lokaliteter fra Brommekulturen i anden halvdel af Allerød og måske starten af Yngre Dryas; og derefter igen få lokaliteter fra Ahrensburg-kulturen i Yngre Dryas samt måske slutningen af Allerød og starten på Præboreal (Brinch Petersen 2009; Clausen 1996; Fischer & Tauber 1986; Fischer et al 2013; Grimm & Weber 2008; Pedersen in press; Vermeersch 2013). Variabiliteten og dateringerne viser, at der er betydelige kronologiske overlap mellem de forskellige grupper, særligt i perioden sen Allerød, hvor der i princippet kan være flere kulturer til stede i det samme område på samme tid (Clausen 2004; Pedersen 2009; Pedersen in press).

Set i et internationalt lys er Brommekulturen noget særligt. Den findes i et begrænset geografisk område, mens der flere andre steder er mere eller mindre fundtomt. Flintteknologisk er der tale om en veldefineret industri, ligesom det meget begrænsede redskabsinventar gør det let at udskille i forhold til særligt yngre kulturer (Fischer 1991; Madsen 1983, 1996)

Federmesser-kulturen er en noget mere diffus affære. Den ene af de to store oversigter der hidtil er lavet, taler om en forholdsvis homogen kultur, der dækker Nordeuropa, med forskellige geografiske og kronologiske grupper (Schwabedissen 1954). Den anden beskriver derimod et paneuropæisk fænomen, der dækker 2500 år, fra Bølling til præboreal, uden at der er den store homogenitet og uden de store muligheder for at lave hverken kronologiske eller geografiske undergrupperinger (Iking 1998). De få dateringer, der er fra Nordeuropa, taler for en Federmessertilstedeværelse i hele Allerød (Riede & Edinborough 2011).

Riede nævner særligt to bias'er der er skyld i fejlforklaring af det senpalæolitiske materiale:

Opsamlingsbias og erkendelsesbias. Disse to bias er ifølge Riede grunden til at Federmesser-kulturen bliver underrepræsenteret på udbredelseskortene. Et mere reelt billede i databasen Fund og Fortidsminder vil betyde, at fordelingen mellem Federmesser og Bromme bliver mere ligeligt (Riede 2013: figur 1), i stedet for den nuværende 1:15 fordeling (Pedersen in press).

Figur 1. Størrelsesbias? Fra venstre mod højre: fire rygretoucherede oldsager fra Federmesserlokaliteten Rundebakke og to store skaftungespids fra Brommepladsen Stoksbjerg Vest. Hånd-selfie: Forfatteren.

Opsamlingsbias er ifølge Riede, at der reelt er fundet flere skaftungespids end federmessere, fordi federmessere er sværere at finde. Umiddelbart mener jeg, at denne tilgang er en smule spekulativ, og at opsamlingsbias reelt ikke spiller nogen stor rolle.

For det første fordi der ikke er en markant størrelsesforskel på federmessere og en gennemsnitlig brommespids (Figur 1), og for det andet fordi de danske museers magasiner bugner af opsamlet flint af forskellig størrelse. I vores samlinger er der mikrolitter på størrelse med fingernegle – side om side med kerneøkser adskillige tusinde gange større. Begge typer er ofte opsamlet på samme marker, af samme arkæologer (hovedsageligt amatørarkæologer). At der på disse lokaliteter ikke er tale om størrelsesbias i samlingen, gør det utænkeligt, at der skulle være det i forhold til Federmesser-kulturen.

Federmesser-kulturen har været kendt i Danmark siden 1970'erne (Petersen 1974). Og siden er kulturens oldsager blevet formidlet vidt og bredt til oldsags-samlere (fx Johansson 1998, 2000; Petersen 1993).

Sydpå er der fundet mange bopladser fra Federmesser-kulturen, og jeg tror ikke, at arkæologerne og amatørarkæologerne har bedre forudsætninger for at finde Federmesserbopladser i Tyskland, Benelux og Polen, end de har i Danmark.

At Brommespidser kan forveksles med oldsager fra andre kulturer er tanken bag det andet bias: Erkendelsesbias. Ud over Brommekulturen, hvor de er den absolutte ledetype, findes der store skaftungespids i flere perioder af forhistorien: I tidlig Gravettian, i sen Magdalenien, i Federmesser-kulturen og i Ahrensburgkulturen - og i Grubekeramisk kultur (Schwabedissen 1954; Sonnevile-Bordes 1969; Sonnevile-Bordes & Perrot 1956; Paddaya 1973; Taute 1968). At store skaftungespids findes i flere tids-mæssige sammenhænge bliver brugt som argument for at store skaftungespids er svage ledetyper.

Men helt så simpelt er billedet ikke. Når man sammenholder geografi, råmaterialer og teknologi træder Brommekulturens skaftungespids tydeligt frem som en forholdsvis stærk ledetype. Riede nævner, at man ikke kan identificere enkeltfund fra henholdsvis Grubekeramisk kultur og Brommekultur. Det er rigtigt, at variationen indenfor de to grupper overlapper, men hvis man sammenholder topografi, patinering og teknologi har man gode muligheder for at henføre store skaftungespids til enten Grubekeramisk- eller Brommekultur.

Forholdet mellem skaftungespids fra henholdsvis Federmesserpladser og Brommepladser er tidligere blevet belyst i et desværre upubliceret arbejde (Stevnhoved 1980). Heri er konklusionen klar: Skønt der er sammenfald mellem store skaftungespids fra henholdsvis Federmesser og Bromme, så er der overordnet set en typologisk forskel på de to, der gør, at man må tale om oldsager fra to forskellige kulturer (ibid: 44). Da rygretoucherede flækker findes igennem hele den flintforbrugende del af forhistorien, er der nok mere idé i at fremhæve federmessere som svage ledetyper (Madsen 1996)!

Diskussion

Grundlæggende består problemet i forholdet mellem Bromme og Federmesser i, at der særligt i Slesvig-Holsten er mange opsamlede pladser med både store skaftungespids og Federmesserredskaber. Taute

kaldte disse pladser for Tolk-Sprenggruppen (Taute 1968). Endnu er det ikke lykkedes at undersøge en "Tolk-Spreng" plads, hvor det kan fastslås, at de to elementer er dele af den samme bosættelse. Hvis man benytter sig af Occam's Razor, er den mest simple forklaring, at der er tale om blandede pladser. For blandede pladser er snarere reglen end undtagelsen indenfor jægerstenalderen i Nordeuropa. På en række danske pladser er der ved udgravning registreret både brommespidser og federmessere – og mikrolitter, tværpile, slebne mejsler, fladehuggede sejl, kogegruber og jernalderkeramik – uden at det har givet anledning til, at der bliver talt om integrerede elementer (Johansson 2003; Pedersen 2009).

Hvis målet er at finde flere Federmesserpladser i det materiale, der allerede ligger på danske museer skal man overveje at gennemgå nogle af de pladser, der er blevet bestemt til Maglemosekultur. Her er der eksempler på, at der kan være sket forvekslinger: Da Danmarks første boplads fra Federmesser-kulturen blev undersøgt, troede udgraveren, der er en af de mest erfarne specialister i dansk senpalæolitikum, at der var tale om en boplads fra Maglemosekulturen. Der skulle en nøjere granskning til før det kunne fastslås, at der var tale om Federmesserkultur (Holm 1991). På den anden side er der Federmesserredskaber fra Stoksbjerg Vest, der ikke regnes for et integreret element i Brommebosættelsen (Johansson 2003). Det er blevet påpeget, at disse oldsager lige så vel kan tilskrives en senere bosættelse i Maglemosekulturen, der er stærkt repræsenteret i Holmegårds mose (Brinch Petersen, mundtligt meddelt).

Litteratur

Brinch Petersen, E., 2009
The human settlement of southern Scandinavia 12500-8700 cal BC.
In N. Barton, M. Street, & T. Terberger (eds.): *Humans, environment and chronology of the late glacial of the North European Plain*. Mainz: Römisch-Germanisches Zentralmuseum, pp. 89–130.

Dette åbner altså op for den mulighed, at der kan være endnu ikke identificerede Federmesserboplads i de danske museers samlinger, og at Riede dermed har ret i at Federmesser er underrepræsenteret i forhold til vores nyværende viden. Men det vil kræve en empirisk gennemgang af materialet at hæve denne hypotese op fra spekulationens hav.

Overordnet mener jeg altså, at der er størst empirisk belæg for, at Brommekulturen og Federmesser-kulturen er adskilte entiteter. Men da jeg heller ikke er i tvivl om, at Federmesser-kulturen er ophavet til Brommekulturen, åbner det jo op for en række overgangsfænomener, der må skjule sig i det materiale, der er kendskab til i dag.

Hvis man sammenligner udbredelsen af kendte lokaliteter fra Brommekulturen, med den viden man har om landskabet og vegetationen i slutningen af Allerød, hvor Brommebosættelsen fandt sted, kan man se nogle sjove sammenfald. Brommepladserne findes hovedsageligt på de kalkrige lerjorde, der var dækket af is under sidste istid. I slutningen af Allerød var der på disse jorder lysåben birkeskov, mens der længere mod syd var tættere skov med fyr (Mortensen et al in press). Landskab, fauna og menneske har sandsynligvis hængt sammen på dette tidspunkt, således at Brommekulturen er en kulturelt evolutionær tilpasning til den lysåbne birkeskov, hvor de store skafftungs-pidser har været særligt brugbare monteret på spyd under elgjagt (Dev & Riede 2012).

Clausen, I., 1996
Alt-Duvenstedt LA 121, Schleswig-Holstein. Occurrence of the Arhensburgian Culture in soils of the Allerød interstadial. A preliminary report.
In L. Larsson (ed.): *The earliest settlement of Scandinavia and its relationship with neighbouring areas*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, pp. 99–110.

- Clausen, I., 2004
Das allerødzeitliche Rengeweiheil aus Klappholz LA 63 Kreis Schleswig-Flensburg. Ein Relikt der Federmesser-, der Bromme- oder der Ahrensburger Kultur?
Offa, 59/60, pp.15–39.
- Dev, S. & Riede, F. 2012
Quantitative functional analysis of late glacial projectile points from northern Europe.
Lithics, 33, pp.40–55.
- Fischer, A., 1991
Pioneers in deglaciated landscapes: The expansion and adaptation of Late Palaeolithic societies in Southern Scandinavia.
In N. Barton, A. J. Roberts, & D. A. Roe (eds.): *The Late Glacial in north-west Europe: human adaptation and environmental change at the end of the Pleistocene*. London: Council for British Archaeology, pp. 100–121.
- Fischer, A. & Tauber, H., 1986
New C-14 datings of the late palaeolithic cultures from northwestern Europe.
Journal of Danish Archaeology, 5, pp.7–13.
- Fischer, A., M.F. Mortensen, P.S. Henriksen, D.R. Mathiassen & J. Olsen, 2013
Dating the Trollesgave site and the Bromme culture – chronological fix-points for the Lateglacial settlement of Southern Scandinavia.
Journal of Archaeological Science, 40(12), pp.4663–4674.
- Grimm, S.B. & Weber, M.-J., 2008
The chronological framework of the Hamburgian in the light of old and new 14C dates.
Quartär, 55, pp.17–40.
- Holm, J. 1991
Beretning om undersøgelsen 1990. Senpalæolitiske bopladser ved Slotseng.
Upubliceret udgravningsberetning. Nationalmuseet.
- Ikinger, E.-M., 1998
Der Endeiszeitliche Rückenspitzen-Kreis Mitteleuropas, Münster: Lit.
- Johansson, A.D., 1998
Ældre stenalder i sydlige Norden, SDA.
- Johansson, A.D., 2000
Ældre stenalder i Norden, SDA.
- Johansson, A.D., 2003
Stoksbjerg Vest. Et senpalæolitisk fundkompleks ved Porsmose, Sydsjælland: Fra Bromme- til Ahrensburgkultur i Norden.
Nordiske Fortidsminder, serie C, bind 3. P. O. Nielsen & B. Storgaard (eds.) København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.
- Madsen, B., 1983
New evidence of late palaeolithic settlement in east Jutland.
Journal of Danish Archaeology, 2, pp.12–31.
- Madsen, B., 1996
Late palaeolithic cultures of south Scandinavia.
In L. Larsson, ed. *The Earliest Settlement of Scandinavia and its relationship with neighbouring areas*. Stockholm: Almquist & Wiksell International, pp. 61–73.
- Mortensen, M.F., Henriksen, P.S. & Bennike, O., in press
Living on the good soil: relationships between soils, vegetation and human settlement during the late Allerød time period in Denmark.
Vegetation History and Archaeobotany.
- Paddayya, K., 1973
A Federmesser Site with Tanged Points at Norgervaart, Province of Drenthe (Netherlands).
Palaeohistoria, 15, pp.167–213.
- Pedersen, K.B., 2008
Site variability and chaîne opératoire. Describing late palaeolithic settlement intensity.
In M. Sørensen & P. Desrosiers (eds.): *Technology in archaeology*. København: Nationalmuseet, pp. 93–106.
- Pedersen, K.B., 2009
Stederne og Menneskene. Istidsjægere omkring Knudshoved Odde, Vordingborg: Museerne.dk.

- Pedersen, K.B., in press
On dating the late palaeolithic - a comment.
In *EAA 2011 proceedings*.
- Petersen, P.V., 1993
Flint fra Danmarks oldtid.
København: Høst & Søn.
- Petersen, B.F., 1974
Senpalæolitiske flækkespidser fra Knudshoved Odde.
Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1973,
pp.211–215.
- Riede, F., 2013
“Brommeproblemet” – sen-glacial kulturtaksonomi og
dens forståelses- og forvaltningsmæssige
implikationer.
Arkæologisk Forum, (29), pp.8–14.
- Riede, F. & Edinborough, K., 2011
Bayesian radiocarbon models for the cultural
transition during the Allerød in southern Scandinavia.
Journal of Archaeological Science, 39.
- Stevnhoved, S., 1980
*En analyse af forholdet mellem Federmesser- og
Bromme-kulturerne*.
Hovedfagsspeciale: Århus Universitet.
- Schwabedissen, H., 1954
*Die Federmessergruppen des nordwesteuropäischen
Flachlandes*, Neumünster.
- Sonneville-Bordes, D. De, 1969
A propos des pointes pédonculées du Nord de
l'Europe : pointe de Lingby et pointe de Teyjat.
Quartär, 20, pp.183–188.
- Sonneville-Bordes, D. & Perrot, J., 1956
Lexique typologique du Paléolithique supérieur.
Bulletin de la Société préhistorique française, 53(7),
pp.548–559.
- Taute, W., 1968
*Die Stielspitzen-gruppen im nördlichen Mitteleuropa.
Ein Beitrag zur Kenntnis der späten Altsteinzeit*
H. Schwabedissen (ed.), Köln: Böhlau Verlag.
- Vermeersch, P.M., 2013
*An Ahrensburgian Site at Zonhoven-Molenheide
(Belgium)*.
BAR International series 2471.